ธุรกิจเกษตรการค้าชายแดนไทย- ลาว: รูปแบบการพัฒนาความเป็นภาคีหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่น[1]

ยุภาพร ศิริบัติ[2] บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล[2,3] และ พฤกษ์ ยิบมันตะสิริ[2]

บทคัดย่อ

การค้าชายแดนทวีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งมีความจำเป็นต้องพึ่งพาความได้เปรียบของประเทศเพื่อนบ้านในเชิงปัจจัยการผลิต ดังนั้นการค้าชายแดนเป็นอีกช่องทางที่สำคัญในการแลกเปลี่ยน กระจายสินค้าและปัจจัยการผลิตทางเกษตรระหว่างสองประเทศตามแนวชายแดน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานและการบริหารองค์กรธุรกิจเกษตรการค้าชายแดนโดยชุมชนท้องถิ่น โดยวิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม การสำรวจรูปแบบการจัดการ การประชุมกลุ่มย่อยเกษตรกร การสัมภาษณ์เกษตรกรรายครัวเรือนและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ จากกรณีศึกษาการค้าชายแดนไทย-ลาว ณ จุดผ่อนปรนกิ่วหก บ้านฮวก ต.ภูซาง อ.ภูซาง จ.พะเยา ของประเทศไทย และแขวงไชยะบุรีของประเทศลาว

การศึกษาพบว่าการค้าชายแดนได้ก่อให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายด้านองค์กรระหว่างเกษตรกรผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และผู้บริโภค เพื่อขับเคลื่อนและสร้างความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ทั้งนี้เกษตรกร บ้านฮวกได้รวมกลุ่มเพื่อดำเนินธุรกิจเกษตรการค้าชายแดนไทย-ลาว มีการสร้างข้อตกลงกติกาภายในกลุ่มสมาชิก การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และการปันผลตามกติกาของกลุ่ม โดยกลุ่มให้ความสำคัญกับการพึ่งพาซึ่งกันด้านการค้าการลงทุนระหว่างสมาชิกในกลุ่มเองและผู้ประกอบการฝั่งลาว โดยกลุ่มการค้าชายแดนของเกษตรกรบ้านฮวกนั้นได้เข้าไปลงทุนในลาวตามนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรพันธะสัญญา ทำการปลูกพืชเกษตรและนำเข้าสินค้าเกษตร อาทิเช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วลิสง ลูกเดือย ฯลฯ ในขณะเดียวกันผู้ประกอบการในเขตแขวงไชยะบุรีเองก็มีการนำเข้าสินค้าวัสดุการเกษตรจากฝั่งไทย อาทิเช่น เครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ย และวัสดุการเกษตรอื่น ๆ ซึ่งมูลค่าการค้าขายระหว่างชายแดนโดยผ่านจุดผ่อนปรนกิ่วหกมีมูลค่าประมาณเดือนละ 20-30 ล้านบาท ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนของเกษตรกรชายขอบ ดังนั้นความสำเร็จและความยั่งยืนของการค้าชายแดนโดยองค์กรชุมชนนั้นควรคำนึงรูปแบบการดำเนินและกลไกในการบริหารจัดการองค์กร สมรรถนะและความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม รวมถึงกฎระเบียบและการจัดการของระหว่างหน่วยงานของภาครัฐของทั้งสองประเทศที่จะสนับสนุนให้เกิดธุรกิจเกษตรการค้าชายแดนเพื่อความเป็นธรรมและยั่งยืน

คำสำคัญ : ธุรกิจการค้าชายแดน รูปแบบการดำเนินงาน องค์กรชุมชนท้องถิ่น เกษตรพันธะสัญญา

---

[1] เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย"การจัดการธุรกิจเกษตรชายแดนไทย-ลาวโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนบ้านฮวก จังหวัดพะเยา"

[2] ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ 50200

[3] ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและส่งเสริมเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ 50200

บทนำ

การค้าชายแดน เป็นส่วนหนึ่งของการค้าระหว่างประเทศที่มีความสำคัญ มีบทบาทในการพึ่งพิงความได้เปรียบของประเทศเพื่อนบ้านในเชิงปัจจัยการผลิต โดยการแลกเปลี่ยน กระจายสินค้าและปัจจัยการผลิตทางเกษตรระหว่างสองประเทศตามแนวชายแดน จากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านคือ ประเทศลาว ณ จุดผ่อนปรนกิ่วหกบ้านฮวก ต. ภูซาง อ. ภูซาง จ. พะเยา สำหรับอัตราการพึ่งพิงกันและกันสำหรับเกษตรกรในพื้นที่ชายแดนของทั้งสองประเทศได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยในรอบ 3-4 ที่ผ่านมาอัตราการเพิ่มขึ้นในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเกษตรกรในพื้นที่จุดผ่อนปรนกิ่วหกบ้านฮวกได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ในพื้นที่ชุมชนชายขอบ โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร การตลาดสินค้าเกษตร นับตั้งแต่ปี1980 เป็นต้นมาองค์กรผู้ผลิตทั่วโลกต้องเผชิญกับผลของกระแสการค้าแบบเสรีในระบบเศรษฐกิจ (ODI, 2001) เศรษฐกิจการเกษตรก็เช่นเดียวกัน ราคาผลผลิตตกต่ำ ถึงแม้ในส่วนเกษตรกรผู้ผลิตนั้นมีอุปทานในการพยายามเพิ่มห่วงโซ่มูลค่าที่ซับซ้อนมากขึ้น แต่ที่ผ่านมาพบว่าผู้ประกอบธุรกิจการเกษตรที่ดำเนินกิจกรรมเป็นรายบุคคลก็จะขาดอำนาจการต่อรองด้านการตลาดเพื่อการสนับสนุนทางด้านนโยบายที่มีผลกระทบต่อตัวเกษตรกรผู้ประกอบการเอง (ASSAMSFAC, 2009) เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วเพื่อความอยู่รอดและความยั่งยืนในวิถีการดำรงตามทรัพยากรที่เอื้ออำนวย การรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรหรือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของเข้าถึงตลาด (marketplace) และการค้าที่เป็นธรรมเพื่อเกษตรกรรายย่อย (“fair play for small farmer.”) จึงเกิดขึ้น

ดังนั้นในยุคโลกาภิวัตน์ (globalization) ดังเช่นทุกวันนี้ การตระหนักและเห็นความสำคัญในการรวมกลุ่มของเกษตรกร (marginal farmer) ไม่ว่าจะเป็นบทบาทผู้ผลิต ผู้ค้า ผู้ประกอบการจึงเกิดขึ้น เช่นเดียวกับกลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบการค้าชายแดนบ้านฮวกที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วยการขับเคลื่อนระบบและรูปแบบการจัดการของเกษตรกรอิสระมาเป็นการรวมกลุ่มโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นทางการในรูปแบบรัฐวิสาหกิจ เพื่อความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการตลาด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการห่วงโซ่อุปทานของสินค้าทางเกษตรเพื่อตอบสนองต่อระบบการค้าเสรีในยุคโลกาภิวัตน์

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาความเป็นภาคีหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่นบ้านฮวก ต. ภูซาง อ. ภูซาง จ. พะเยา

วิธีการศึกษา/ วิเคราะห์

พื้นที่ศึกษา

การศึกษารูปแบบการพัฒนาความเป็นภาคีหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชนท้องถิ่นได้ดำเนินการในพื้นที่บ้านฮวก ต. ภูซาง อ. ภูซาง จ. พะเยา ซึ่งมีประชากร 139 ครัวเรือน โดยส่วนใหญ่ดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร มีการรวมกลุ่มเพื่อสนับสนุนการสร้างหมุนเวียนในหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน 17 กลุ่ม

และกลุ่มการค้าชายแดนเป็นกลุ่มย่อยที่จดทะเบียนเป็นรัฐวิสาหกิจชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงด้านราคาของสินค้าเกษตร

การสำรวจและเก็บข้อมูล/ วิเคราะห์ข้อมูล

โดยวิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม การสำรวจรูปแบบการจัดการ จากกรณีศึกษาการค้าชายแดนไทย-ลาว ณ จุดผ่อนปรนกิ่วหก บ้านฮวก ต.ภูซาง อ.ภูซาง จ.พะเยา ของประเทศไทย ใช้การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การสัมภาษณ์เกษตรกรรายครัวเรือน การประชุมกลุ่มย่อยเกษตรกร(focus group) เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ประกอบธุรกิจการค้าเกษตรเพื่อเข้าใจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

แนวคิดในการศึกษา

นับตั้งแต่ปี1950 เป็นต้นมาการค้าได้รับการยอมรับให้เป็นตัวกลางในยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยเป็นแหล่งเพิ่มอุปสงค์ในสินค้าและเพิ่มรายได้ (ODI, 2008) การเกษตรได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า ในหลายๆประเทศได้มีความพยายามที่

Hellin *et al., (*2007) กล่าวว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกรนั้นถูกจัดให้เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาการเข้าถึงตลาดของเกษตรให้ดีขึ้น เช่นเดียวกันในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการรวมกลุ่มของเกษตรเพื่อการเข้าถึงตลาดโดย Stringfellow *et al.,* (1997) ได้ระบุถึง 3 ปัจจัยหลักที่สำคัญคือ 1) ประสบการณ์และทักษะของสมาชิกกลุ่มเพื่อการจัดการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม; 2) การทำงานร่วมกันเพื่อความเข้าใจระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม; และ 3) ความสำเร็จและแนวทางการตลาดของการจัดการผสมผสานอย่างกว้างขวางในระบบเศรษฐกิจ

ผลการศึกษา

เมื่อการเกษตรยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรในสังคมชนบท คำว่า “เกษตรกรผู้ผลิต” จึงรวมทุกแง่ส่วนของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น การผลิตพืช ปศุสัตว์ ป่าไม้ และการประมง ด้วยยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อแก้ปัญหาความยากจนได้กำเนิดการค้า

จากสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่เอื้ออำนวย การเกษตรและกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตรยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของกลุ่มเกษตรกรบ้านฮวก ผนวกกับนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรพันธะสัญญาทำให้กลุ่มการค้าชายแดนบ้านฮวกได้เข้าไปลงทุนในลาวทำการปลูกพืชเกษตรและนำเข้าสินค้าเกษตร อาทิ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วลิสง ลูกเดือย ฯลฯ ในขณะเดียวกันผู้ประกอบการในเขตแขวงไชยะบุรีเองก็มีการนำเข้าสินค้าวัสดุการเกษตรจากฝั่งไทย อาทิเช่น เครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ย และวัสดุการเกษตรอื่น ๆ ซึ่งมูลค่าการค้าชายระหว่างชายแดนโดยผ่านจุดผ่อนปรนกิ่วหกมีมูลค่าประมาณเดือนละ 20-30 ล้านบาท ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนทางบวกต่อครัวเรือนเกษตรกรชายขอบ

รูปแบบการพัฒนาความเป็นภาคีหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

ภาคีหุ้นส่วนกลุ่มการค้าชายแดนไทย-ลาวบ้านฮวก

จุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่ม (Starting Out on the Right Foot)

จากภาวการณ์ขาดทุนจากปัญหาการแข่งขันทางราคารับซื้อผลผลิตสินค้าเกษตรจากเกษตรกร สปป.ลาวทำให้เกษตรกรราคาผลผลิตตกต่ำ เหตุผลหลักในการรวมกลุ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้นในปี 2551 จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางด้าน; 1) เศรษฐศาสตร์ 2) ศักยภาพในการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) การตลาด และ 4) การรับบริการการส่งเสริมเผยแพร่การเกษตร

การสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพ (Offering a Qulity Product)

แม้ว่าการเข้าลงทุนในลาวของผู้ประกอบการนั้นต้องผ่านขั้นตอนการดำเนินงานทางกฎระเบียบต่างๆมากมายแต่กลุ่มเกษตรกรผู้ยังมีความพยายามในการสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพโดยทำหน้าที่เป็นผู้กระจายและสนับสนุนด้านความรู้และเทคโนโลยีให้แก่เกษตรกรชาว สปป.ลาว

การแบ่งปันภาระงาน (Sharing the Burden)

ภายในกลุ่มการค้าชายแดนไทย-ลาวของชุมชนบ้านฮวก มีการแบ่งปัน/ กระจายหน้าที่การทำงานให้กับสมาชิกภายในกลุ่มตามความถนัดของแต่ละคน

การกระจายเงินทุนเพื่อการลงทุน (Capital Infusion)

ทางกลุ่มมีการพยายามเพื่อหาทุนจากแหล่งสินเชื่อเพื่อการลงทุนจากหลายแหล่งด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการระดมทุนภายในกลุ่ม และจากสถาบันสินเชื่อที่เป็นโกดังแหล่งขายปลายทาง

ภาคีหุ้นส่วนเกษตรกรผู้ประกอบการของ สปป.ลาว

จากมุมมองของการค้าที่เป็นธรรมเพื่อความยั่งยืน รูปแบบการรวมกลุ่มการค้าชายแดนของเกษตรกรบ้านฮวกควบคู่กับการทำเกษตรพันธะสัญญากับคู่ค้าชาวลาว ได้เอื้อโอกาสและประโยชน์อย่างมหาศาลในการสร้างศักยภาพเพื่อลดความยากจนของเกษตรกรรายย่อยในเขตไซยะบุรีของสปป.ลาว จากการสัมภาษณ์เบื้องต้นพบว่าอาชีพการเกษตรในเขตไซยะบุรีนั้นดำเนินการโดยบุคคลผู้ยากจนและส่วนใหญ่แล้วต้องประสบกับปัญหาและข้อจำกัดด้านเงินลงทุน และขาดความสามารถในการเข้าถึงนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเพื่อการผลิต การเข้าไปลงทุนทำการเกษตรพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกรบ้านฮวกดังกล่าวข้างต้นนั้นได้ช่วยบรรเทาข้อจำกัดเบื้องต้นของเกษตรกรรายย่อยในแขวงไซยะบุรีได้ในระดับหนึ่ง

ภาคีหุ้นส่วนภาครัฐบาลผู้ดำเนินนโยบายเพื่อสนับสนุนของทั้งสองประเทศ

ภาคีหุ้นส่วนภาครัฐบาลผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการดำเนินนโยบายด้านการค้าเพื่อสนับสนุนความยั่งยืนทั้งสองประเทศ

รูปแบบความช่วยเหลือเพื่อความยั่งยืนของการค้าชายแดนที่เป็นธรรม

1) นโยบายด้านการค้าและกฎระเบียบ

2) การพัฒนาด้านนโยบายสนับสนุน

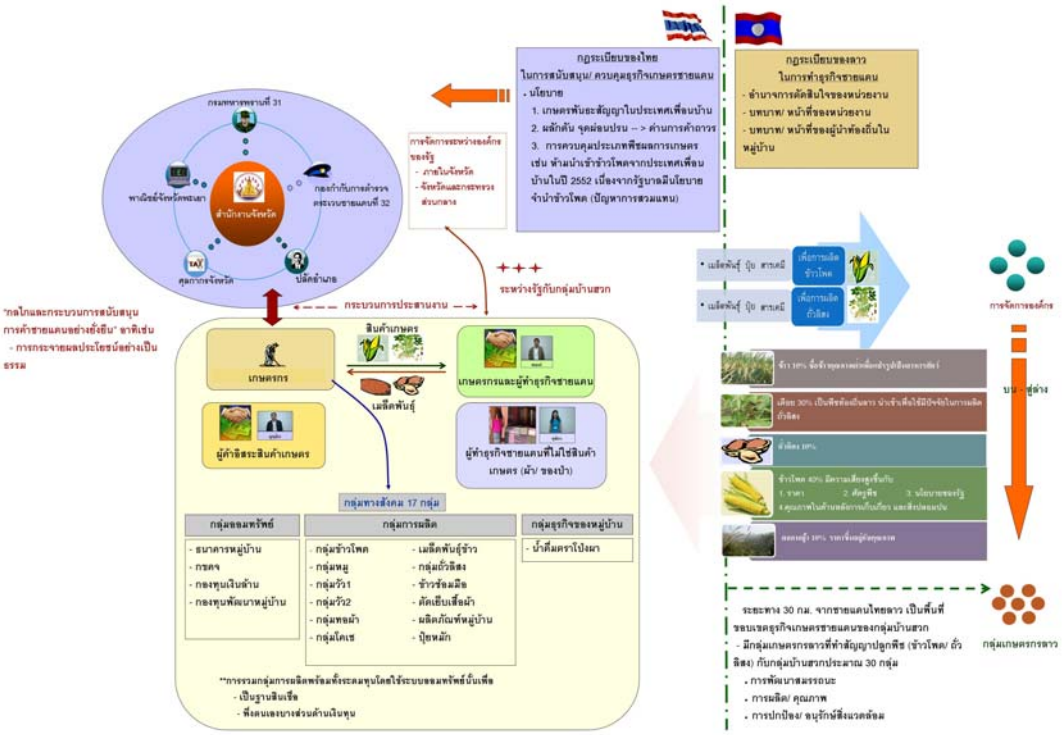

ภาพที่1 รูปแบบการค้าธุรกิจเกษตรชายแดนไทย- ลาว โดยองค์กรชุมชนท้องถิ่น

ส่วนในด้านการทำธุรกิจการค้าสินค้าเกษตรชายแดนของชาวบ้านฮวกได้ก่อให้เกิดบริการในหลายรูปแบบที่จำเป็นอย่างยิ่งในการเข้าถึงตลาด (ตารางที่1)

ตารางที่1 บริการที่จัดหาให้สมาชิกในกลุ่มและเกษตรกรคู่ค้าในลาว

1. การบริการด้านตลาด
   - 1.1 จัดหาแหล่งปัจจัยการผลิต
   - 1.2 จัดส่งผลผลิตออกสู่ตลาด
   - 1.3 ข้อมูลข่าวสารการตลาด
2. อำนวยความสะดวกต่อกิจกรรมการผลิตแบบมีส่วนร่วม
3. การบริการด้านการเงิน
   - 3.1 เงินออม
   - 3.2 เงินให้กู้เพื่อการลงทุน
   - 3.3 สินเชื่อในรูปแบบอื่น ๆ
4. การบริการด้านเทคโนโลยี
   - 4.1 การเรียนรู้เทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ
   - 4.2 การสงเสริมด้านเทคโนโลยี
   - 4.3 การวิจัย
5. การบริการด้านการศึกษา
   - 5.1 ทักษะด้านจัดการธุรกิจ
   - 5.2 ข้อมูลความรู้ด้านสุขภาพ
6. การบริการด้านสังคม
   - 6.1 สุขภาพ และเครือข่ายปลอดภัย
7. สนับสนุนหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของนโยบายอย่างเหมาะสม (policy advocacy)
8. การจัดการด้านทรัพย์สินสาธารณะ เช่น น้ำ, ป่าไม้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การค้าขายระหว่างสองภาคีหุ้นส่วนทางธุรกิจข้อเสนอแนะของกลุ่มเกษตรกรบ้านฮวกมีมากที่สุดคือต้องการให้รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือเรื่องเงินทุน ระบบสินเชื่อและอุปกรณ์ในการดำเนินงานอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

Assam Small Farmers' Agri-Business Consortium. 2009. "*Producer Organisations*". [Online]. Available: http://assamagribusiness.nic.in/producer.htm (May10, 2009).

Hellin, J., L. Mark, and M. Madelon. 2007. Farmer organization and market access. *LEISA magazine* 23: 26-27.

ODI. 2001. The role of producer organizations in the context of globalization. [Online]. Available: http://siteresources.worldbank.org/INTARD/825826-1111470888913/20431972/CIRAD-ODI-GB.pdf (May10, 2009).

Stringfellow, R., J. Coulter, T. Lucey, C. McKone and A. Hussain. 1997. Improving the access of smallholders to agricultural services in sub-Saharan Africa: farmer cooperation and the role of the donor community. *Natural Resources Persprctives No. 20.* London: Overseas Development Institute.